

اینفوگرافیک: آرشین میرسعیدی

و... تنوع زیادی دارند و از آنجا که فعالیت آنها پنهانی است امکان ایجاد شبکه فساد در فرآیند بیشتر می‌شود. محمدرضا فرزانه‌نگان، عضو دانشگاه فیلیپس در ماربورگ آلمان، در تحقیقی که در سال ۲۰۱۳ روی اثر تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد غیررسمی ایران انجام داده، دو سازوکار اثرگذار را معرفی می‌کند. نخست اینکه تحریم‌ها کاهش درآمدهای دولت را در پی دارند و در نتیجه دولت برای جبران به افزایش مالیات تعرفه گمرکی روی می‌آورد که این عمل فعالیت‌های بیشتری را به سمت اقتصاد غیررسمی سوق می‌دهد. مکانیسم دوم به دلیل ناپایداری بازار ارز است که در نهایت به یک حاشیه سود بالاتر در بازار ارز آزاد منجر می‌شود. با توجه به پاره‌های که به فعالان بخش رسمی داده می‌شود و اینکه واردکنندگان قاچاق باید ارز خود را از بازار آزاد تامین کنند، می‌توان انتظار داشت صادرات قاچاق یا بیش‌گزارش واردات افزایش یابد. اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران به ویژه از سال ۱۳۸۵ خود را نشان داده است. اگر سهم شبکه اقتصاد غیررسمی را که در تجارت کشور نقش دارد ۲۰ درصد در نظر بگیریم، می‌توان گفت از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۸، ۴۰۰ میلیارد دلار گردش مالی این شبکه بوده است. عباس آخوندی، وزیر سابق راه و شهرسازی، اخیراً با بیان این آمار و با اشاره به غیررسمی شدن اقتصاد ایران در پی تحریم‌ها گفته است «در نتیجه این فرآیند یک شبکه فساد فراملی تشکیل شده که منافع آنها ادامه این وضع ایران است. برآوردهای من نشان می‌دهد بازار غیررسمی که حول تجارت خارجی ایران وجود دارد سالانه ۲۰ تا ۲۵ میلیارد دلار است که بیش از ۱۵ سال به طول انجامیده و هیچ نشانی از به پایان رسیدن آن وجود ندارد». اما تحریم‌ها چگونه به شکل گیری اقتصاد غیررسمی بین‌المللی اطراف ایران منجر شده است؟

پرونده دوم

باروی کار آمدن دولت جو بایدن در آمریکا صحبت از برداشته شدن تحریم‌ها بیشتر شده است و دولت ایران بر انجام سریع آن تاکید دارد. اما در این راه علاوه بر موانع سیاسی و دیپلماتیک و حقوقی، موانع اقتصادی هم وجود دارد. موانع اقتصادی لغو تحریم‌ها را می‌توان ذیل نوعی از «اقتصاد غیررسمی» تعریف کرد. اقتصاد غیررسمی به سه دسته کلی تقسیم می‌شود. یک دسته اقتصاد غیرقانونی است که شامل فعالیت‌هایی مجرمانه مثل مواد مخدر می‌شود. دسته دوم فعالیت‌هایی مانند دستفروشی و مسافربری با وسایل نقلیه شخصی یا «تولیدات غیر ثبتی» هستند که به دلیل توسعه‌نیافتگی فرآیندهای تولید یا کوچکی بیش از حد مقیاس آنها، در آمارها گنجانده نمی‌شوند. دسته سوم «اقتصاد سایه» است که به فعالیت‌هایی قانونی اطلاق می‌شود که با انگیزه‌های اقتصادی و در نتیجه مقررات زیاد اتفاق می‌افتند. این بخش با فساد بالا، رانت زیاد برای گروه‌های پرنفوذ و سرپیچی و قانون‌گریزی فعالان دیگر همراه است. یکی از عواملی که می‌تواند موجب گسترش اقتصاد سیاه شود، تحریم‌های بین‌المللی است؛ چراکه در این حالت قوانین بین‌المللی به نوعی است که کشور تحریم‌شده برای انجام تجارت خود به راه‌های غیرقانونی و پنهانی رو می‌آورد. در این فرآیند افراد و گروه‌هایی دخیل می‌شوند که کار دور زدن تحریم‌ها را انجام می‌دهند و با توجه به جایگاه، نوع کاری که انجام می‌دهند، ملیت

فساد فراملی

تحریم‌ها چه نسبتی با اقتصاد غیررسمی دارد؟

محمد نظری

رازهای مگوی اقتصاد غیررسمی

اقتصاد غیررسمی بین‌المللی اطراف ایران چگونه شکل گرفت؟

طبق محاسبه‌های انجام‌شده و نقل‌قول‌شده از آقای عباس آخوندی وزیر سابق راه و شهرسازی با توجه به حجم تجارت نزدیک به ۱۰۰ میلیارد دلاری ایران و سود اقتصاد غیررسمی از پنهان‌سازی رقمی بین ۱۵ تا ۲۰ میلیارد دلار در سال برای کاسب‌های تحریم ایجاد کرده است که از دست و جیب مردم ایران برداشته می‌شود. از سوی دیگر دقت در ماهیت سیاست خارجی ایران نشان می‌دهد که دست کم نباید به این زودی‌ها شاهد مناسبات عادی ایران با آمریکا باشیم؛ مگر اینکه اتفاق مهمی در یکی از دو نظام سیاسی جمهوری اسلامی با آمریکا رخ دهد. بنابراین در این شرایط سیاست خارجی، تحریم‌های ایران شاید پابرجا بمانند. در این صورت اقتصاد غیررسمی به مرور سهم بیشتری را در کل تجارت خارجی ایران به دست می‌آورد و اقتصاد رسمی با کشورهای پیرامون ایران و نیز کشورهای طرف تجاری ایران هر روز کوچک‌تر خواهد شد. افزایش دوره تحریم‌ها حتی در اندازه فعلی و با این فرض که دولت تازه آمریکا چیزی بر آن اضافه نکند، چشم‌انداز اقتصاد رسمی ایران در دو حوزه تجارت کالا و نیز نقل و انتقال منابع ارزی را تیره‌تر خواهد کرد. در چنین وضعیتی است که می‌توان به انتظار رخدادهای تاسف‌برانگیز نشست. یک اتفاق بد احتمالی این است که کشورهای شریک تجاری ایران از ترس اینکه شاید به دام جریبه آمریکایی‌ها بیفتند از خیر تجارت با ایران بگذرند. در این صورت ایران ناگزیر می‌شود به مرور با شرکت‌هایی بی‌نام‌نشان تجارت کند که ریسک بالایی را بر تجار ایرانی تحمیل می‌کند و شاید آن دسته از تجار که بردباری این نوع فعالیت را ندارند از میدان تجارت خارج شوند و گروهی ماجراجو به کار تجارت روی بیاورند. از سوی دیگر با ادامه این وضعیت اقتصاد غیررسمی در نقل و انتقال پول به صورت عادی ناممکن می‌شود و باید پول به شکل فیزیکی و با کمترین اعتبار انجام شود.

● خطر بزرگ‌تر

تهدید و خطر بزرگ‌تر در ادامه این وضعیت یعنی گسترش اقتصاد غیررسمی در پیرامون ایران و خودداری کشورها از اینکه با ایران تجارت غیررسمی کنند این است که برخی از کشورها که نیروی مقاومت بیشتری دارند و در این کار نیز تخصص دارند اقتصاد ایران را به سوی خود بکشند و ایران برای اینکه همین میزان تجارت را از دست ندهد اختیار تجارت خود را به یک کشور مثل چین بدهد. با توجه به روندهای ۱۰ سال تازسپری‌شده می‌توان به چشم دید که این اتفاق تقریباً در حال شکل‌گیری است و اقتصاد ایران در تجارت و سرمایه‌گذاری هر روز بیشتر در دامان چین می‌افتد.

از سوی دیگر سود سالانه ۲۰ میلیارد دلار که از راه اقتصاد غیررسمی نصیب گروه‌های فراسرمزیمینی شده است رقم بزرگی است و ذی‌نفعان این داستان نیز برای به هم زدن راه آشتی احتمالی ایران و آمریکا نیروی بزرگی در ایران و آمریکا فراهم می‌آورند تا اقتصاد غیررسمی پابرجا و استوار بماند.

● نکته آخر

واقعیت این است که اسرار و رازهای مگوی اقتصاد غیررسمی در سال‌های تحریم به اندازه‌ای پیچیده و پرمزوراز شده‌اند که به این زودی‌ها کسی از این اسرار سر در نمی‌آورد و به این ترتیب است که داستان ادامه دارد. اگر می‌شد در قالب یک پژوهش بزرگ و کارشناسانه از این اسرار رونمایی شود، شاید برخی از گر‌های سیاست خارجی نیز باز می‌شد.

فلزات اساسی مربوط می‌شود و همه این کالاها به مرور مشمول تحریم‌های آمریکا شده‌اند، الان تجارت ایران با کشورهای گوناگون اول، بسیار کاهش یافته است و دوم، به‌طور غیررسمی انجام می‌شود. به‌طور مثال ایران ناگزیر است به دلیل تحریم شرکت ملی نفتکش ایران، تحریم کشتیرانی ایران و نیز تحریم صادرات نفت از یک‌سو با کشتی‌های دیگر کشورها فعالیت کند و از سوی دیگر شمار مشتریان ایران را کاهش دهد و نیز دادوستدها در محل‌های رسمی ثبت نشوند. این مقوله دردناک برای ایران پیامدهای نامانسی داشته و در صورت ادامه می‌تواند به نابودی کامل اقتصاد رسمی صادرات ایران منجر شود. در حال حاضر ایران با کشور عراق نیز دادوستد غیررسمی به ویژه در بستر دادوستد ارزی دارد و معلوم نیست چه میزان از دادوستدها به دلار است و چه میزان با پول‌های دو کشور؛ و نیز شرایط انتقال چیست و این اتفاق با افغانستان و تا حدودی با ترکیه نیز در جریان است. یکی از بدترین رخدادها در این زمینه این است که بازرگانان ایرانی برای دور زدن تحریم‌های آمریکا باید راه‌هایی برای صادرات به ویژه صادرات کالاهای اصلی یافته و در این مسیر ناگزیرند شرکت‌های صوری تاسیس کنند یا اینکه عنوان کالاهای صادراتی و وارداتی را تغییر دهند و در گرفتن مطالبات خود از واردکننده کالاهای ایرانی با درسرهای گوناگون مواجه شوند. همه فعالیت‌هایی که در سطرهای بالا نگاشته شد، مصادیق اقتصاد غیررسمی دارند. وقتی چنین شرایطی پیش آمد تصور می‌شد که دوره تحریم‌ها کوتاه باشند اما واقعیت این است که در حال سپری کردن سومین سال از تحریم‌های تازه هستیم و یادمان باشد پیش از این نیز برخی تحریم‌های دوره باراک اوباما نیز پابرجا مانده بودند.

● چشم‌انداز تاریک

واقعیت این است که بر اساس پیامدهای تحریم یک شبکه فراسرمزیمینی در حوزه تجارت ایران پدیدار شده است که

سه مقوله «تحریم اقتصادی ایران»، «اقتصاد غیررسمی» و نیز «همسایه‌های ایران یا طرف‌های تجاری ایران» آنقدر در هم تنیده شده‌اند که نوشتن درباره این مقوله که «تحریم‌ها چگونه موجب شکل‌گیری اقتصاد غیررسمی بین‌المللی اطراف ایران شده است؟» را پیچیده و دشوار می‌کند. برای اینکه بتوان در این باره نوشت و خوانندگان ارجمند نیز در پایان این نوشته، چیزی بر معلوماتشان اضافه شود و قدرت تحلیل آنها از این پرسش افزایش یابد و با توجه به اینکه این نوشته نمی‌خواهد کار یک مقاله پژوهشی را انجام دهد، یک راه این است که هر کدام از عناصر سه‌گانه را تا اندازه‌ای توضیح دهیم و ارتباط و درهم‌فرورفتگی‌های آنها را نشان دهیم.

● اقتصاد غیررسمی

بر اساس تعریف قابل قبول اقتصاددانان، اقتصاد غیررسمی به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که به دلایل و با انگیزه‌های گوناگون انجام می‌شود؛ اما همه این فعالیت‌ها یک وجه مشترک دارند. این صفت مشترک در انواع فعالیت‌هایی که نام غیررسمی را با خود به همراه دارند، «پنهان بودن» آنها و «ثبت نشدن در محل‌های قانونی» است. پیش از این و در دهه‌های گذشته فعالیت‌های مرتبط با تولید و توزیع مواد مخدر در فعالیت اصلی اقتصاد غیررسمی می‌دانستند. اقتصاد غیررسمی البته به فعالیت‌های بدون ثبت شدن در یافت مزد مثل فعالیت زنان خانه‌دار نیز گفته می‌شود. اما مراد از فعالیت‌های غیررسمی در این مقوله فعالیت مهم یعنی دادوستد کالا و تبادل یا انتقال ارز است؛ به این معنی که در پیرامون ایران مثل کشورهای همسایه یا با بازتر کردن مقوله به طرف‌های تجاری ایران، اکنون دادوستدهایی صورت می‌گیرد که دو طرف برای عبور از تحریم کشور آمریکا آن را ثبت نمی‌کنند.

● تحریم ایران

اقتصاد ایران در دهه ۱۳۹۰ دو بار (یک‌بار در ابتدای دهه و یک‌بار نیز در این سه ساله که آخرین ماه سال سوم آن را پشت سر می‌گذاریم) به‌طور رسمی از سوی ایالات متحده آمریکا تحریم شده است. برخی از پژوهشگران نام «رژیم تحریم» را درباره ایران به کار می‌برند و منظور این است که تحریم‌ها از قاعده و قانون گسترش یافته و به مرور فلج‌کننده تبعیت می‌کنند. برخی آگاهان باور دارند تحریم ایران در دوره اوباما یک تمرین برای شناسایی پیامدها، آثار و راه‌های چگونه موثرتر کردن انجام می‌داد. به این ترتیب بود که در دور جدید تحریم‌ها که از سال ۱۳۹۷ شروع شده است، سیستمی هوشمند از رژیم تحریم‌ها را شاهد هستیم که روزنه‌ها و راه‌های شکست تحریم در دوره اوباما را نیز بسته است. واقعیت این است که پیامدهای تحریم تا اینجای کار چند نتیجه‌نگران‌کننده داشته است که رشد منفی اقتصادی در سه سال اخیر و کوچک‌تر شدن حجم اقتصاد ایران نتیجه این تحریم‌ها بوده است.

● تجارت و تحریم و اقتصاد غیررسمی

بر اساس آنچه در بالا نوشته شد ایران نمی‌تواند به‌طور رسمی و به شکل منظم و آشکار با دیگر کشورها تجارت کند. از آنجا که بیشترین حجم تجارت ایران با جهان به ویژه در حوزه تجارت به صادرات نفت، فرآورده‌های نفتی و نیز میعانات گازی و همچنین پتروشیمی و نیز

سم مهلک

غلامرضا سلامی از شبکه فساد شکل گرفته حول تحریم‌ها می‌گوید

غلامرضا سلامی، کارشناس اقتصادی و رئیس اسبق شورای عالی انجمن حسابداران خبره ایران معتقد است طولانی شدن تحریم‌ها باعث شده است ما نتوانیم نیازهای مملکت چه صادراتی و چه وارداتی را به شیوه درست، رسمی و قانونی تامین کنیم. سلامی می‌گوید بر اساس برآوردهای صورت گرفته ۱۵ تا ۲۵ درصد کل مبالغی که ما تجارت خارجی داریم، صرف دور زدن تحریم‌ها می‌شود که این هزینه‌ها عمدتاً به جیب کسانی می‌رود که فقط کارشان پیدا کردن راهکارهایی برای دور زدن تحریم است؛ اینها معمولاً به نهادهای قدرت وصل هستند چرا که در غیر این صورت اصلاً کارشان انجام نمی‌شود؛ همین مساله خودش باعث می‌شود کل تحریم به مذاق اینها و حامیانشان به اصطلاح «بچسبد» و خیلی علاقه‌مند باشند تحریم‌ها ادامه پیدا کند که در واقع خودش مقاومت برای رفع تحریم از سوی ایران را تشدید می‌کند. در راستای مقابله با برداشتن تحریم‌ها حرف‌هایی زده می‌شود و کارهایی صورت می‌گیرد که دست‌کم قسمتی از آن توسط همین عده‌ای صورت می‌گیرد که به آنها کاسبان تحریم می‌گویند. به گفته این کارشناس اقتصادی از زمانی که تحریم‌ها شروع شدند و فشارهای سختی که در دور اول آقای اوباما به ایران وارد شد چنین شبکه‌ای شکل گرفت. اعمال تحریم‌هایی که در آن دولت شروع شد و بسیار سخت بود و اجماع جهانی هم در آن مورد اتفاق افتاد و حتی با کشورهای دوست مثل چین و روسیه هم نتوانستیم مبادله کنیم، ما را به چنین سمتی سوق داد. هیچ بانک بزرگی نمی‌پذیرفت که مبادلات تجاری ما را انجام دهد و از همان موقع شبکه‌ای که چنین کاری را به صورت غیرقانونی انجام دهد تا بتوانیم تحریم‌ها را دور بزیم، شکل گرفت. سلامی می‌گوید هیچ دولتی در ایران هر قدرتی هم که داشته باشد بدون اینکه بتواند با جهان مبادلات سالم و شفاف اقتصادی و بازرگانی داشته باشد نمی‌تواند موفق عمل کند؛ آن هم در شرایط فعلی ایران که ما اصلاً در این ۴۰، ۵۰ ساله برای این روزها فکری نکردیم و اقتصاد و تولیدات ما شدیداً به خارج از کشور و کالای واسطه‌ای و سرمایه‌های خارجی وابسته است.

گفته می‌شود ادامه‌دار شدن تحریم‌ها موجب شکل گرفتن برخی شبکه‌های فراملی فساد حول تجارت خارجی ایران تحت عنوان دور زدن تحریم‌ها می‌شود. چقدر این گزاره صحیح است؟ طبیعی است که وقتی تحریم‌ها طول بکشد که در مورد ایران طول هم کشیده است و غیر از یکی، دو سال همواره این فشار روی اقتصاد کشور وجود داشته است، چنین شبکه‌ای شکل می‌گیرد. در مورد تحریم ایران این زمان زیاد باعث شده است ما نتوانیم نیازهای مملکت را چه صادراتی و چه وارداتی به شیوه درست، رسمی و قانونی

گفته می‌شود گردش مالی این شبکه در سال‌های اخیر چیزی در حدود ۴۰۰ میلیارد دلار بوده است. این تخمین می‌تواند درست باشد؟

۴۰۰ میلیارد دلار عایدی آنها در تمام سال‌های تحریم صحیح به نظر می‌رسد. ما در این سال‌ها سالی ۲۰ تا ۳۰ میلیارد دلار برای دور زدن تحریم هزینه کردیم. در این ۱۵ سال چیزی اندازه این عدد که گفتید نصیب این شبکه شده است که برای این کسب‌وکار رقم بسیار بزرگی است. این عدد برای کسانی که در این کسب‌وکار هستند و می‌خواهند وضعیت موجود و تحریم‌ها ادامه پیدا کند رقم اغواکننده‌ای است. تحریم‌ها در بخش رسمی اقتصاد اعمال شده است. بحث ما بخش غیررسمی است که ما می‌گوییم در این ۱۵ سال ۴۰۰ میلیارد دلار به جیب عده‌ای رفته، بدون اینکه نقشی در فرآیند تولید یا صادرات داشته باشند. فقط به این دلیل که راهکاری غیرقانونی پیدا می‌کنند که چطور می‌شود پولی را جابه‌جا کرد و تحریم را دور زد، به چنین مبالغی دست می‌یابند. توجه داشته باشید معمولاً این کارها نیازمند این است که این افراد یا گروه‌ها به شبکه قدرت متصل باشند، در غیر این صورت اجازه نمی‌دهند پولی از ایران به خارج یا برعکس جابه‌جا شود. کسانی که می‌توانند چنین کارهایی کنند و تحریم‌ها را دور بزنند و حق جابه‌جایی پول دارند، کسانی هستند که شناخته شده هستند.

به وجود آمدن چنین شبکه شناخته شده‌ای که بعضاً از اصطلاح «کاسبان تحریم» هم از آنها یاد می‌شود از چه زمانی شروع شد و سازوکار آن به چه شکل است؟

می‌توان گفت از زمانی که تحریم‌ها شروع شدند و فشارهای سختی که در دور اول آقای اوباما به ایران وارد شد، چنین شبکه‌ای شکل گرفت. اعمال تحریم‌هایی که در آن دولت شروع شد و بسیار سخت بود و اجماع جهانی هم در آن مورد اتفاق افتاد و حتی با کشورهای دوست مثل چین و روسیه هم نتوانستیم مبادله کنیم، ما را به چنین سمتی سوق داد. هیچ بانک بزرگی نمی‌پذیرفت که مبادلات تجاری ما را انجام دهد و از همان موقع شبکه‌ای که چنین کاری را به صورت غیرقانونی انجام دهد تا بتوانیم تحریم‌ها را دور بزیم، شکل گرفت. دولت نهم و دهم افرادی را رسمی یا غیررسمی معرفی کرد که نفت را تحویلشان دهد

دور زدن با هزینه‌ای همراه است. این پول به جیب کسانی می‌رود که به اصطلاح به آنها «کاسبان تحریم» گفته می‌شود؛ کسانی که در ایران یا خارج هستند و از تحریم بودن ایران نهایت استفاده را می‌برند.

تامین کنیم. این مساله باعث می‌شود که برای تامین این نیازها شبکه‌هایی که کارشان این است که تحریم‌ها را دور بزنند به وجود بیاید. این شبکه‌ها الزاماً تاجر نیستند و تخصصشان در پیدا کردن راهکارهایی برای دور زدن تحریم‌ها به شیوه‌های گوناگون است. در این فرآیندی که به وجود می‌آید سود خیلی زیادی نهفته است. در هر یک از فرآیندها یا در حقیقت مبادلات تجاری بین ایران و کشورهای دیگر باید تحریم دور زده شود و دور زدن در هر فرآیندی راه و روش خودش را دارد. این دور زدن با هزینه‌ای همراه است. این پول به جیب کسانی می‌رود که به اصطلاح به آنها «کاسبان تحریم» گفته می‌شود؛ کسانی که در ایران هستند یا کسانی که خارج از ایران هستند. به هر حال در شرایط فعلی این شبکه ایجاد شده است و در حقیقت از تحریم بودن ایران نهایت استفاده را می‌برد. بر اساس برآوردهای صورت گرفته گفته می‌شود ۱۵ تا ۲۵ درصد کل مبالغی که ما تجارت خارجی داریم، صرف همین دور زدن تحریم‌ها می‌شود. این هزینه‌ها عمدتاً به جیب کسانی می‌رود که کارشان فقط پیدا کردن راهکارهایی برای دور زدن تحریم است. اینها معمولاً به نهادهای قدرت وصل هستند چرا که در غیر این صورت اصلاً کارشان انجام نمی‌شود. همین مساله خودش باعث می‌شود کل تحریم به مذاق اینها و حامیانشان به اصطلاح «بچسبد» و خیلی علاقه‌مند باشند تحریم‌ها ادامه پیدا کند که در واقع خودش مقاومت برای رفع تحریم از سوی ایران را تشدید می‌کند. در راستای مقابله با برداشتن تحریم‌ها حرف‌هایی زده می‌شود و کارهایی صورت می‌گیرد که دست‌کم قسمتی از آن توسط همین عده‌ای صورت می‌گیرد که به آنها کاسبان تحریم می‌گویند.

و آنها نفت را در بازار غیررسمی بفروشند و پولش را بیاورند. پرونده بزرگی که گفته شد چند میلیارد یورو در آن گم شده است محصول همان دوره بود که بابک زنجانی کالای نفتی ایران را صادر کرد اما پولش به کشور برنگشت. اینکه بگوییم بابک زنجانی تنها بوده و شبکه‌های پشت او نبوده است دور از ذهن است. اینکه در کشوری مثل ایران که حداقل سیستم امنیتی قوی دارد یک فرد بتواند به تنهایی چنین کاری انجام دهد، بعید است. حتماً شبکه‌های پشت سر این افراد است که بتوانند چنین کاری انجام دهند. همان موقعی این شبکه شروع به کار کرد که ما گفتیم تحریم هیچ اثری روی اقتصاد ایران ندارد و ما دورش می‌زنیم. برای دور زدن چنین کارهایی انجام دادیم و میلیاردها پول نقد را به هدر دادیم و هنوز که هنوز است تکلیفش روشن نیست. بعد از اینکه این مسائل ادامه پیدا کرد، این شبکه جا افتاد. بعد از تحریم مجددی که در زمان ترامپ اتفاق افتاد، این شبکه دیگر جا افتاده بود و در کارش ماهر شده بود و الان هم آن را انجام می‌دهد و خیلی مشتاق است که این تحریم‌ها ادامه پیدا کند تا بتواند از طریق دور زدن تحریم‌ها همچنان سود کلاهی به دست بیاورد.

❖ ذی‌نفعان این شبکه غیررسمی اقتصاد که حول دور زدن تحریم‌ها به وجود آمده‌اند، چه کسانی هستند؟

این افراد یا گروه‌هایی که از آنها به کاسبان تحریم‌ها یاد می‌شود، مسلماً یا گروه‌های جداشده از نهادهای قدرت یا وابسته به نهادهای قدرت هستند. اینها بسیاری از کارهایشان غیراصولی است و با روال عادی تجاری سنتی متفاوت است. بنابراین باید از جاهایی پشتیبانی شوند. این شبکه، شبکه سیستماتیک است که از افراد مختلف در تمام بخش‌های اقتصادی شکل گرفته است. گاهی ما فقط سخنگوهای اینها را می‌بینیم. کسانی که ناآگاهانه از تحریم‌ها دفاع می‌کنند و علاقه دارند تحریم‌ها ادامه پیدا کند و به این مسأله دامن می‌زنند. بعضی دیگر در پشت پرده هستند. مسلماً دستگاه‌های اطلاعاتی ما آنها را می‌شناسند و دستگاه قضایی ما هم اینها را می‌شناسد. اما مسأله‌ای که اینجا با آن روبه‌رو هستیم این است که خود تحریم باعث شده است مقابله با اینها مشکل باشد و قضیه به هم گره خورده و پیچیده شده است. تا زمانی که تحریم‌ها برداشته نشود این شبکه روزبه‌روز بیشتر جان می‌گیرد. آنها هم منفعتشان در این است که تحریم‌ها بیشتر ادامه پیدا کند. این چیزی است که ما از بیرون می‌بینیم.

❖ تحریم‌ها چگونه بر اقتصاد رسمی ایران و همچنین رشد اقتصاد غیررسمی ایران اثر گذاشته‌اند؟

ما آثار تحریم‌ها را در اقتصاد رسمی به صورت مستقیم می‌بینیم. در کشورمان وقتی دلار مثلاً از هزار تومان به ۲۵ هزار تومان می‌رسد، این افزایش قیمت دلار که بیشترش به دلیل تحریم‌ها و عدم امکان صادرات نفت بوده، باعث شده است سیستم قیمت‌گذاری در کشور در خیلی از کالاها تحت تاثیر مستقیم قرار بگیرد. مثلاً به محض اینکه دلار به اندازه مشخصی افزایش قیمت را تجربه می‌کند، قیمت آهن آلات به همان میزان بالا می‌رود، سیمان و میلگرد و مواد پتروشیمی و مواد غذایی و... هم همین‌طور ولی قیمت نهادهای به همین نسبت بالا نمی‌رود چراکه دولت اجازه نمی‌دهد قیمت چنین چیزهایی مثل قیمت حامل‌های انرژی بالا برود. بنابراین این وسط رانت عظیمی نصیب عده خاصی می‌شود. مثلاً شرکت‌هایی ۶۰ درصد قیمت فروششان سود ویژه دارند و این در دنیا بی‌نظیر است. این نصیب تمام ملت نمی‌شود و نصیب یک عده از سهامداران می‌شود که تعدادی از آنها باز هم در شبکه قدرت هستند. قسمت اعظم سهامداران آنها به قدرت متصل هستند و آنقدر ساختار تودرتو است که اصلاً معلوم نیست چه کسانی هستند؛ ساختار را بسیار پیچیده کردند و سهامدار در سهامدار که نمی‌توان کشف کرد مثلاً سهامدار فلان شرکت پتروشیمی که ۶۰ تا ۷۰ درصد روی فروش سود می‌کند، کیست یا شرکت تولیدی مثلاً محصولات فلزی از کجا در همان اقتصاد غیررسمی بدون اینکه کار غیرقانونی کرده باشد، سود عظیمی به دست آورده است. مثلاً نفت و گاز مجانی یا ارزان دریافت می‌کند، مواد سنگ‌آهن، برق و حامل‌های انرژی ارزان دریافت می‌کند و قیمت کارگر پایین است اما قیمت فروش قیمت جهانی است که بلافاصله بعد از افزایش قیمت دلار هم اعمال می‌شود. این تفاوت بین قیمت تمام‌شده اینها باعث

تا زمانی که تحریم‌ها برداشته نشود این شبکه روزبه‌روز بیشتر جان می‌گیرد. آنها هم منفعتشان در این است که تحریم‌ها بیشتر ادامه پیدا کند.

می‌شود رقم‌های وحشتناکی به جیب یک عده خاص برود. در این قضیه هر چند سهامداران خرد هم مقداری در بازار سرمایه انتفاع کردند اما کار به اینجا کشید که بورس وارد چنین سقوطی شده است که عامل اصلی آن همین قضیه‌ای بود که اشاره کردم. در این حالت پول از جیب تمام ملت برداشته شده، به جیب یک عده ریخته می‌شود و این هم نوعی فساد است ولی شبکه غیررسمی نیست بلکه رسمی است. رانتی که در شبکه رسمی و غیررسمی تحریم‌ها برای ما ایجاد می‌شود اثر مخربی بر اقتصاد دارد. اصلاً فساد و رانت آفت اقتصاد است. از آن مهم‌تر، این فرآیند بر فقر و اختلاف طبقاتی شدیداً موثر است. یعنی یک عده دارند هزینه این مسأله را می‌پردازند که اکثراً ملت و طبقه کم‌درآمد جامعه هستند و یک عده از این خوان بی‌غما استفاده می‌کنند. همین امر باعث می‌شود عده‌ای شدیداً پولدار شوند و عده‌ای شدیداً بی‌پول. این سم مهلکی برای اقتصاد است که گریبانگیر اقتصاد ما شده است.

❖ به هر حال تا زمانی که از نظر سیاسی ایران و آمریکا به توافق دست نیابند و ایران نتواند از راه‌های عادی نیازهای اقتصادی خود را تامین کند، دور زدن تحریم‌ها تنها راه است. آیا دور زدن تحریم‌ها بدون ایجاد شبکه فساد ممکن است و راهکاری برای جلوگیری از ایجاد چنین شبکه‌ای وجود دارد؟

نه، متأسفانه راهی وجود ندارد. به هر حال مردم نیاز دارند کالایشان تامین شود و موارد مورد نیاز به خصوص کالای اساسی باید وارد شود. به هر حال ما در یک دهکده جهانی زندگی می‌کنیم و حتی یک مدت کوتاه هم بدون تعامل با خارج از کشور نمی‌توانیم دوام بیاوریم. همین صنایع غذایی ما، تولید مرغ و دام و... شدیداً به واردات نهادهای خوراک دام وابسته است که از خارج وارد می‌شود و در حدش بالاست. اینها باید وارد شود و همچنین کالاهایی صادر شود. تا زمانی که تحریم‌ها هست این شبکه وجود دارد و راهی برای حذف آن وجود ندارد. به همین دلیل است که کسانی که کاسب تحریم هستند می‌خواهند تحریم‌ها ادامه پیدا کند تا کاسبی آنها از بین نرود.

در مورد مسأله ایران راهکار فقط سیاسی است. در تمام دنیا کشورهایی که مسائلشان حل شده است، اقتصاد را هدف اساسی قرار داده‌اند و سیاست در خدمت اقتصاد است. در ایران به دلیل اقتصاد نفتی موجود که از گذشته هم داشتیم عکس این قضیه حاکم است و اقتصاد در خدمت سیاست قرار گرفته است.

این در حالی است که کشوری مثل چین که از نظر ایدئولوژیک بسیار با کشورهای اروپایی و ایالات متحده آمریکا تفاوت دارد، بزرگ‌ترین مبادلات را با این کشورها دارد و می‌بینیم که تمام سیاستش از دهه ۹۰ تاکنون در خدمت اقتصاد آن کشور بوده است. قبل از این اقتصاد چین در خدمت سیاست بود که آن وضعیت فلاکت‌بار قبل از دوره ماو به وجود آمد. این نوع نگرش به اقتصاد همواره نتایج ناخوشایندی دارد، از جمله فساد که موضوع بحث ما هم هست. متأسفانه روزبه‌روز هر چه این تحریم‌ها ادامه باید جدا از آثار مخرب دیگری که دارد این فشار گسترده می‌شود و هر چه سختگیری آنها بیشتر شود، فساد در ایران عمیق‌تر خواهد شد و شبکه‌های فساد و رانتی که حول تحریم‌های بین‌المللی در تجارت ایران شکل گرفته‌اند، استحکام بیشتری پیدا می‌کنند.

❖ یکی از بحث‌هایی که در آستانه انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۰ مطرح شده است حضور یک چهره نظامی در راس قوه اجرایی کشور است. یکی از استدلال‌های موافقان این است که یک رئیس‌جمهور نظامی با کابینه‌ای یک‌شکل با قدرتی که در ساختار کشور دارند، می‌تواند اقتصاد کشور را تحت کنترل داشته باشند؛ به نظر شما چنین چیزی ممکن است؟

هیچ دولتی هر قدرتی هم که داشته باشد بدون اینکه بتواند با جهان مبادلات سالم و شفاف اقتصادی و بازرگانی داشته باشد، نمی‌تواند موفق عمل کند. آن هم در شرایط فعلی ایران که ما اصلاً در این ۴۰، ۵۰ ساله برای این روزها فکری نکردیم و اقتصاد و تولیدات ما شدیداً به خارج از کشور و کالای واسطه‌ای و سرمایه‌های خارجی وابسته است. در این شرایط هیچ دولتی قادر نیست این مسأله را رفع کند.

راهکار سیاسی

در مورد مسأله ایران راهکار فقط سیاسی است. در تمام دنیا کشورهای مسئله‌شان حل شده است، اقتصاد را هدف اساسی قرار داده‌اند و سیاست در خدمت اقتصاد است. در ایران به دلیل اقتصاد نفتی موجود که از گذشته هم داشتیم، عکس این قضیه حاکم است و اقتصاد در خدمت سیاست قرار گرفته است.